

## С. А. ДРОБОТОВ. РЕГУЛЯТИВНА ФУНКЦІЯ ПРАВА У ПРАВОВІЙ ДЕРЖАВІ: ПОНЯТТЯ І ОЗНАКИ

*Досліджується специфіка реалізації регулятивної функції права у правовій державі, проводиться порівняльний аналіз її забезпечення у правовій та поліцейській державі, визначаються основні причини та напрямки її трансформації, які зумовлюються процесом утвердження демократії і становлення громадянського суспільства. Обґрунтовується поняття регулятивної функції в умовах правової держави, систематизує її ознаки, характеризує її зміст.*

**Ключові слова:** право, регулятивна функція, правова держава, суспільні відносини, права людини.

*Исследуется специфика реализации регулятивной функции права в правовом государстве, проводится сравнительный анализ ее обеспечения в правовом и полицейском государстве, определяются основные причины и тенденции ее трансформации, которые обуславливаются процессом утверждения демократии и становления гражданского общества. Обосновывается понятие регулятивной функции в условиях правового государства, систематизирует ее признаки, дает характеристику ее содержания.*

**Ключевые слова:** право, регулятивная функция, правовое государство, общественные отношения, права человека.

*The article investigates the specificity of the law regulative function realization in the state of law, gives the comparative analysis of its maintenance in the state of law and police state, defines the basic reasons and tendencies of its transformation, which are caused by process of the development of democracy and rising of a civil society. The author presents concept of regulative function in the state of law, systematizes its attributes, gives the characteristic of its major contents.*

**Key words:** law, regulative function, state of law, social relations, human rights.

Досліджуючи з позицій сучасної юридичної науки розвиток держави і громадянського суспільства, ми з необхідністю вказуємо на такий важливий фактор, як право, який відіграє одну з ключових ролей не лише в процесі визначення правил взаємодії між цими двома елементами, але й забезпечує формування тієї загальної основи, на якій відбувається узгодження інтересів, визначення пріоритетів, цілей і цінностей державного та суспільного розвитку. У цьому контексті важливою теоретичною проблемою, яка цілком обґрунтовано відноситься до розряду фундаментальних теоретичних питань правової науки, є питання визначення і змістовної характеристики тих основних напрямів правового впливу, завдяки яким визначається роль та значущість права у впорядкуванні та розвитку суспільних відносин. З позицій загальної теорії держави і права, зазначені основні напрямки впливу характеризуються поняттям функцій права, що робить аналіз функцій права важливим елементом сучасних теоретико-правових досліджень.

Актуальність звернення до цієї проблеми зумовлюється цілим рядом причин, які носять як загальнотеоретичний, так і власне практичний зміст. Стосовно загальної теоретичної актуальності звернення до цієї проблеми необхідно наголосити на тому, що аналіз права та його розвитку, який реалізується сучасною юри-

дичною наукою, не може залишати осторонь питання функціонування права у суспільстві, адже саме через категорію «функції права» стає можливим чітко встановити і визначити соціальну природу і соціальне призначення права, які проявляються у впливі права на суспільні відносини та на поведінку індивідів і їх груп. У цьому сенсі, знання структури права, його сутності, ознак і принципів не може не враховувати його функції. В плані методології це дозволяє поєднати та зкоординувати власне структурний метод із методом функціонального аналізу, що надає більш цілісне і повне наукове знання про феномен права. Також слід відзначити й те, що наразі питання функцій права у сучасній науці теорії держави і права не є остаточно розв'язаним, оскільки можна зустріти різні підходи не тільки до визначення номенклатури функцій права, але й до того які з них вважати основними, а які похідними. Що ж до практичної актуальності цього дослідження, вона, на наше переконання, пов'язується з тим, що поза наявністю цілісної і обгрунтованої теорії функцій права та їх системи унеможливлується цілеспрямований правовий вплив на розвиток Української держави і суспільства. Тобто, використовуючи право як важливий інструмент суспільних перетворень і одночасно визнаючи за ним виняткову роль у соціальному розвитку, необхідно мати комплексне знання про його функції, про те, яким чином воно впливає або може впливати на суспільство, державу й індивіда. Також вважаємо за потрібне вказати на те, що аналіз змісту та переліку функцій права дозволяє визначити тип як держави, так і суспільства, з якими ми маємо справу у тому чи іншому конкретному випадку. Це дає підстави говорити про виняткову методологічну актуальність такого дослідження, оскільки воно дозволяє встановити один з базисних критеріїв визначення типу держави, а також рівня розвитку певного конкретно взятого суспільства.

Отже, ставлячи за мету дослідити регулятивну функцію права у правовій державі, ми повинні вирішити такі завдання: а) дати наукове поняття регулятивної функції права і уточнити її визначення по відношенню до правової держави; б) встановити основні ознаки регулятивної функції права у правовій державі; а також окреслити механізми її реалізації; в) розкрити зміст і значення цієї функції права для формування і розвитку правової держави і громадянського суспільства.

Загалом питання функцій права вже ставали предметом уваги вітчизняних і зарубіжних науковців. У цьому сенсі необхідно згадати імена таких авторів як: С. Бобровник, О. Богінч, Р. Гринюк, Ю. Грошевий, М. Козюбра, О. Мурашин, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, О. Петришин, С. Погребняк, В. Селіванов, О. Скакун, О. Скрипнюк, Т. Тарахонич, В. Тацій, В. Тимошенко, Ю. Тодика, В. Федоренко, М. Цвік, Ю. Шемшученко, Л. Юзьков, О. Ющик. З-поміж російських правознавців не можна обійти увагою праці В. Корельського, В. Четверніна, В. Нерсесянца, В. Чиркіна, Н. Матузова, Д. Керімова, С. Комарова, С. Алексеева та інших. однак, не зважаючи на достатньо велику кількість змістовних юридичних досліджень, не можна не відмітити того, що донині проблема функціонування права здебільшого розглядалась в загальному аспекті поза врахуванням тієї специфіки, яку мають ті чи інші функції права в умовах конкретних державно-правових режимів, або тих чи інших типів організації державної влади. Принагідно зауважимо, що на перспективність такого напрямку досліджень функцій права вказують російські юристи В. Кулапов та О. Малько, які зазначають, що функції права, так само як і їх номенклатура, безпосередньо залежать від того якою є сутність права, а також яким є його соціальне призначення та цілі в тому чи іншо-

му суспільстві<sup>1</sup>. Серед вітчизняних юристів на цей момент звертає увагу О. Скрипнюк, який вивчаючи функції Конституції України, встановлює чітку залежність між типом організації державної влади і тими функціями, які виконує конституція<sup>2</sup>. Звісно, предметом аналізу щойно згаданого автора є насамперед конституція і конституційне законодавство. Однак, на нашу думку, висловлені ним положення можуть бути екстрапольовані і на право в цілому, адже конституція є Основним Законом, а отже й найбільш концентрованим виразом і юридичним втіленням уявлення суспільства про право, його призначення, цінність і способи його впливу на суспільні відносини.

Таким чином, характеризуючи загальну систему функцій права, слід зазначити, що попри свою усталеність і стабільність (адже спосіб функціонування права змінюється лише разом із глибинними змінами самого суспільства), вона, тим не менш, чітко корелює з типом суспільства і держави, з якими вона знаходиться у діалектичному зв'язку. Це означає, що не тільки право зазнає впливу з боку суспільства та держави, але й саме право істотним чином зумовлює те, як вони розвиваються і в якому напрямі рухаються. До певної міри це пов'язано зі зміною загальносуспільних уявлень про сутність права, адже далеко не завжди право сприймалось суспільством як загальновизнана міра справедливості і свободи. У цьому аспекті, як справедливо відмічає Н. Волковицька, динаміка суспільно-правової свідомості безумовно детермінує спосіб сприйняття права як суспільством в цілому, так і окремими громадянами<sup>3</sup>. Утім, так само не можна забувати про те, що функціонування права чітко корелює з типом держави, яка за його сприяння прагне формулювати певні цілі суспільного розвитку і досягати їх. Таким чином в загальній системі взаємних зв'язків, що вибудовуються між правом, суспільством і державою, ми можемо виділити у якості одного з видів зв'язок, який утворюється між тим чи іншим типом держави і правом, чи точніше – між тим чи іншим типом держави і окремими функціями права.

Відомо, що однією з найважливіших функцій права є його регулятивна функція, яка часто описується як «напрямок правового впливу щодо встановлення правил поведінки суб'єктів правовідносин»<sup>4</sup>. Необхідність такої функції впливає з загального ставлення до права як до універсального регулятора найбільш важливих суспільних відносин. Зокрема, про це писав такий відомий дореволюційний російський юрист як М. Коркунов, який зазначав, що одним з основних завдань права в суспільстві є встановлення суспільного правопорядку, який неможливий поза реалізацією функції регулювання суспільних відносин і функції охорони суспільного порядку. При цьому в ході реалізації своєї регулятивної функції, право не стільки імперативно визначає для індивідів певні обов'язкові норми, скільки відображає ті суб'єктивні індивідуальні уявлення, які містять образ повинного порядку суспільних відносин<sup>5</sup>.

Тобто як держава, так і право повинні певним чином впорядковувати суспільні відносини, спрямовувати розвиток соціуму, підтримувати у ньому загальноприйнятний рівень порядку, безпеки і добробуту. В такому разі право розкриває свій зміст як компетенція держави, яка діє у відповідності до встановлених норм, а держава – як право, яке здійснює нормотворчу діяльність і правове регулювання<sup>6</sup>. У цьому сенсі право не може не регулювати, а держава не може не використовувати цей механізм впливу на суспільство. Звісно, якщо для даної держави існує відмінність між такими поняттями як «право» та «насилля». Отже регулятивна функція права забезпечує постійність, стабільність та відтворюваність зв'язку

між державою і суспільством (у ряді випадків такий зв'язок має двохсторонній характер). Це стає можливим завдяки двом головним механізмам.

По-перше – це механізм інституціоналізації, суть якого полягає у тому, що право впливає на суспільні відносини завдяки їх закріпленню або оформленню у конкретних правових інститутах. Такі правові інститути дозволяють юридично закріпити й перетворити на юридично врегульовані всі ті суспільні відносини, які забезпечують стабільність і поступовий прогресивний розвиток суспільства. Свого часу на таку роль правових інститутів вказував відомий німецький юрист Рудольф фон Ієрінг, який описував правові інститути поняттям «правових або юридичних тіл», які забезпечують цілеспрямований і динамічний вплив права на суспільні відносини<sup>7</sup>. Наразі існує доволі велика кількість подібних інститутів, що забезпечують реалізацію регулятивної функції у найрізноманітніших галузях права й по відношенню до різних типів суспільних відносин. Наприклад, О. Скрипнюк окреслює інститут конституційного права як «основу системи національного конституційного права, подану функціонально взаємозумовленими і взаємопов'язаними матеріальними і процесуальними нормами конституційного права, що регулюють історично сформовані самостійні групи суспільних відносин, які є предметом конституційного права»<sup>8</sup>. Схоже визначення поняття інституту конституційного права ми знаходимо й у змістовній роботі В. Федоренка<sup>9</sup>. Тобто завдяки інститутам конституційного права відбувається інституціоналізація і регулювання певних груп суспільних відносин, що є предметом цієї галузі права. Як приклад можна навести інститут політичних прав людини і громадянина. Скажімо, у чинній Конституції України частина перша статті 36 встановлює: «Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей». У результаті чого на юридичному рівні та у чіткій конституційній формі врегульовується і закріплюється певний тип відносин, коли громадяни отримують гарантоване державою право на об'єднання та спільний захист своїх законних інтересів. Подібні приклади можна навести і з галузі адміністративного, фінансового, бюджетного, цивільного, кримінального, сімейного тощо права, коли завдяки конкретним правовим інститутам право реалізує притаманну йому регулятивну функцію.

По-друге – це механізм зміни усталених правовідносин через коригування правового статусу фізичних та юридичних осіб, компетенції, повноважень та обов'язків органів державної влади, їх посадових і службових осіб, зміни правових інститутів, удосконалення поточного законодавства, тощо.

Наявність цих основних механізмів реалізації регулятивної функції права дало підстави окремим дослідникам для висновку про існування двох окремо взятих функцій, якими є: а) регулятивно-статична, та б) регулятивно-динамічна<sup>10</sup>. Однак, на нашу думку, подібний висновок не є достатньо обґрунтованим, адже насправді мова ведеться про одну й ту ж саму функцію права. Лише в одному випадку вона розглядається по відношенню до вже існуючих суспільних відносин, а в іншому – до тих відносин, які повинні виникнути у майбутньому.

Таким чином, уточнюючи дефініцію регулятивної функції права і надаючи її визначення у правовій державі ми маємо всі підстави для того, щоби охарактеризувати її як цілеспрямований правовий вплив, завдяки якому окреслюються чіткі

правила поведінки різних суб'єктів права при однозначному закріпленні меж державного втручання у сферу особистих прав і свобод громадян, встановлюються юридичні права та взаємні об'язки учасників суспільних правовідносин з метою забезпечення верховенства права, пріоритету прав і свобод людини і громадянина, забезпечення загальносуспільних потреб та інтересів. Водночас у формальному аспекті регулятивна функція постає як один з напрямів впливу правової держави на суспільні відносини, яка покликана сприяти соціально-економічному, політико-правовому, національно-культурному розвитку індивідів, держави і суспільства в цілому.

Виходячи з цього визначення можна вказати на ті ознаки, які притаманні регулятивній функції права у правовій державі. Перш за все, як вже було зазначено вище, ця функція рівною мірою діє як на громадян та суспільство в цілому, так і на державу. Це зумовлюється тим, що у правовій державі право постає не стільки як один з багатьох продуктів державної діяльності, що може змінюватись нею на власний розсуд, застосовуватись або не застосовуватись, використовуватись для досягнення власних цілей, що не пов'язані з ідеєю суспільного блага, скільки як узагальнена система норм, цінностей та ідеалів, які відіграють визначальну роль і для держави і для суспільства. У цьому сенсі для правової держави регулятивна функція права не є тотожною регулятивній функції держави, оскільки саме право не є інструментом держави. Більше того, регулюючи суспільні відносини, а отже й реалізуючи свою регулятивну функцію, право тим самим визначає і те, яким чином діє держава, як організується і функціонує система державної влади, як взаємодіють різні органи державної влади, якою є їх компетенція і якими є їх повноваження. На практиці це означає, що саме в процесі правового регулювання діяльності держави визначаються її основні функції. Наприклад в умовах правової держави завдяки правовому регулюванню, для держави набуває особливого значення функція утвердження і забезпечення прав і свобод людини і громадянина. На відміну від цього, для всіх інших типів держави, які наразі ми можемо умовно окреслити поняттям «не-правові держави», регулятивна функція права розглядається як похідна від регулятивної функції держави. Тобто держава використовує право як інструмент для досягнення власних цілей, який діє лише на ті об'єкти, на які він спрямовується державою і не має жодного значення для самої державної влади. По-друге, в умовах правової держави завдяки реалізації регулятивної функції права досягається така важлива мета як обмеження державної влади, адже саме правове регулювання розглядається не як засіб всебічного втручання у життєдіяльність і розвиток суспільства та індивіда, а виключно як спосіб підтримки тих суспільно значимих правовідносин, які забезпечують прогресивний розвиток соціуму, сприяють підвищенню рівня загального добробуту, забезпечують права і свободи громадян, консолідують суспільство і гарантують його безпеку. Завдяки цій ознаці регулятивної функції саме право стає у правовій державі основою розвитку громадянського суспільства як сфери вільної від втручання держави саморегуляції. Нагадаємо, що саме в такий спосіб окреслює громадянське суспільство О. Петришин<sup>11</sup>. По-третє, регулятивний вплив права на суспільні відносини в умовах правової держави має стабільно визначений характер, який зумовлюється системою основоположних принципів права. Самі ці принципи та їх зміст докладно аналізує у своїй монографії «Основоположні принципи права (змістовна характеристика)» С. Погребняк<sup>12</sup>. Тому не вдаючись до їх викладу зазначимо те, що регулятивна функція права у правовій державі завжди

узгоджується з основоположними принципами права (це принципи гуманізму, свободи, справедливості, добросовісності тощо), забезпечує їх практичну реалізацію і втілення у конкретних суспільно-правових відносинах.

Таким чином, узагальнюючі результати проведеного нами дослідження регулятивної функції права у правовій державі можна сформулювати наступні висновки. Уточнення доктринального тлумачення регулятивної функції права по відношенню до правової держави дозволяє охарактеризувати її як цілеспрямований правовий вплив, завдяки якому окреслюються чіткі правила поведінки різних суб'єктів права при однозначному закріпленні меж державного втручання у сферу особистих прав і свобод громадян, встановлюються юридичні права та взаємні обов'язки учасників суспільних правовідносин з метою забезпечення верховенства права, пріоритету прав і свобод людини і громадянина, забезпечення загально-суспільних потреб та інтересів. Основними механізмами забезпечення регулятивної функції права є права інституціоналізація суспільних відносин та правове моделювання суспільних відносин, які представляють саму регулятивну функцію в двох аспектах: статичному і динамічному. Головними ознаками регулятивної функції права у правовій державі є її вплив як на суспільство, так і на державу, забезпечення нею чіткого встановлення меж державного втручання у сферу автономного існування індивідів і громадянського суспільства, стабільність правового регулювання в частині дотримання фундаментальних принципів права. Водночас слід наголосити на тому, що подальші дослідження у цьому напрямі мають значну наукову перспективу, адже вони дозволять більш чітко вивчити на науковому рівні специфіку зв'язку між розвитком держави і функціонуванням права. На основі цього стає можливою подальша систематизація, і безпосередньо пов'язаний з нею аналіз функцій права у правовій і демократичній державі.

1. Кулапов В. Л., Малько А. В. Теория государства и права. – М.: Норма, 2008. – С. 135.
2. Скрипнюк О.В. Конституція України та її функції: проблеми теорії та практики реалізації. – К.: Академія правових наук України, 2005. – С. 48-64.
3. Волковицька Н.О. Поняття правової свідомості та її структури: теоретичні і методологічні проблеми дослідження // Юридична Україна. – 2010. – № 2 (86). – С. 29.
4. Теория государства и права / Под ред. В. В. Лазарева. – М.: Право и закон, 2001. – С. 135.
5. Коркунов Н.М. Лекции по общей теории права. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. – С. 278-279.
6. Раббрух Г. Философия права / Пер. с нем. – М.: Международные отношения, 2004 – С. 199.
7. Иеринг Р. фон. Юридическая техника / Сост. А. В. Поляков. – М.: Статут, 2008. – С. 69-71.
8. Скрипнюк О.В. Курс сучасного конституційного права України: академічне видання. – Х.: Право, 2009. – С. 33; Скрипнюк О.В. Конституційно-правові інститути та норми: поняття, класифікація, структура // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 3 (77). – С. 3-12.
9. Федоренко В.Л. Система конституційного аправа України: теоретико-методологічні аспекти: Монографія. – К: Ліра-К, 2009. – С. 395.
10. Теория государства и права / Отв. ред. В.Д. Перевалов. – М.: Норма, 2006. – С. 123-124.
11. Петришин О. Громадянське суспільство – підґрунтя формування правової держави в Україні // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2 (33) – 3 (34). – С. 149.
12. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика). – Х.: Право, 2008.